

М. Тороп,

аспірант кафедри теорії держави і права,
конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

ЩОДО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРИХИЛЬНИКІВ ПОЗИТИВІСТСЬКОЇ ПАРАДИГМИ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Останні глобальні цивілізаційні зміни у світі змушують замислитися над таким питанням, як відтворення основного принципу права – справедливості, який, також, можна вважати і системоутворюючим принципом юридичної відповідальності, як результату використання негативної юридичної відповідальності. Не можна не погодитися з думкою, що юридична відповідальність є одним з видів соціальної відповідальності. Внаслідок цього вона є динамічним правовим явищем, яке залежить від змін соціальних відносин. Взагалі, необхідно відзначити, що юридична відповідальність, як самостійний правовий інститут, відрізняється одночасно і стабільним, і динамічним характером. Стабільність проявляється в тому, що юридична відповідальність є складовим елементом логічної структури норми права, тому, поки існує право, буде існувати і юридична відповідальність. Динамізм проявляється в тому, що юридична відповідальність корелюється із станом розвитку суспільства. Тому, зміна цивілізаційних засад суспільної свідомості і розуміння (або навпаки, нерозуміння) невідворотності юридичної відповідальності потребує постійного дослідження сутності цього явища.

Серед українських науковців, які в своїх працях досліджують сутність юридичної відповідальності треба відзначити Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, І. А. Безклубий, С. В. Бобровник, Н. В. Іванчук, С. О. Сінегіна, Л. І. Каленіченко, А. А. Козловського та інших.

Але, нажаль, хоча в науці вважається це питання дискусійним, досліджень з теми природи, сутності юридичної відповідальності, як важливої складової правового життя суспільства недостатньо.

Метою статті в цьому випадку є аналіз поглядів правознавців-прихильників позитивістської парадигми наукового пізнання, що сформувалася в науковому юридичному середовищі в Україні в середині ХІХ – початку ХХ сторіччя.

Виклад основного матеріалу. Автори, що розробляють загально-теоретичні засади поняття «юридична відповідальність» та її сутності умовно можуть бути об'єднані у дві групи: 1) ті, які розуміють юридичну відповідальність у контексті теорії державного (державно-правового) примусу; 2) ті, які розглядають юридичну відповідальність у контексті теорії правовідносин [1, с. 347].

М. Бліхар виділяє три підходи до розуміння поняття юридичної відпові-

дальності: 1) прихильників так званої «негативної» юридичної відповідальності, які пов'язують юридичну відповідальність лише зі скоєнням правопорушення; 2) прибічників позитивної юридичної відповідальності, які ґрунтують свою позицію на тому, що юридична відповідальність орієнтована не лише на минулу, але й на сьогоднішню та майбутню поведінку суб'єкта правовідносин; 3) науковців, які розглядають юридичну відповідальність не тільки як негативну (ретроспективну) і позитивну (перспективну), але як цілісне правове явище з різними формами реалізації [2, с. 162].

Автор погоджується з цією класифікацією, але вважає за доцільне, для відображення історії становлення поглядів на сутність юридичної відповідальності додати ще один підхід – науковців, які розглядають юридичну відповідальність як елемент логічної структури норми права і невід'ємний результат її застосування без поділу на позитивну чи негативну.

А. Осауленко визначає юридичну відповідальність через категорію «правовідносин»: «ретроспективна юридична відповідальність в публічному праві – це взяті в динаміці правові відносини між правопорушником (чи особою, яка обвинувачується у вчиненні правопорушення) і державними органами. Виникнення, розвиток, здійснення, припинення юридичної відповідальності тотожні динаміці правових відносин, які виникають, розвиваються, припиняються тільки й виключно на підставі приписів правових норм як нормативної основи юридичної відповідальності» [3, с. 8–9].

Автор вважає, що саме такий підхід характерний для представників юридико-позитивістської парадигми, що сформувалася в середині XIX сторіччя в країнах Західної Європи, і яка не була обійдена увагою українських правознавців.

В першу чергу, потрібно відзначити той момент, що позитивісти не

відокремлювали інститут юридичної відповідальності і не надавали повної класифікації її видів. Це характерно як для прихильників юридичного позитивізму, так і для правознавців, що сповідували соціальну природу права, і для тих, хто вже розробляв комплексний підхід до дослідження права і юридичної відповідальності, як важливого результату правозастосування.

Ще одним цікавим моментом можна відзначити підхід до розуміння правопорушення та юридичної відповідальності як дихотомії – право-неправо. Такий підхід найбільш повно відображений у наукових доробках відомого українського правознавця М. Ранненкампа. У 1868 році в Києві була видана його праця «Нариси юридичної енциклопедії». Саме в ній вченим була розглянута сутність правопорушення і співіснування сфери права і так званого неправа: «...порушенням права в юридичному сенсі може бути тільки дія, більш менш усвідомлена, волі людини. Неправо протирічить праву, знищує його дійсність, і тому сумісне буття його з правом неможливе. Право, як необхідна умова співіснування, має володіти засобами для свого захисту і відновлення. Ці засоби полягають у розгляді спорів і сутичок, і за необхідності, у використуванні примусу, сили проти винуватців неправа, і представляються у різних видах, залежно від організації і ступеня культури держави» [4, с. 168].

У більш пізньому виданні «Юридичної енциклопедії» (1913 рік) це визначення було уточнене: «...порушенням права в юридичному сенсі може бути тільки дія, невиконання, недогляд, що відбулися залежно від більш чи менш усвідомленої волі людини» [5, с. 196].

Також у цьому виданні було визначено види, точніше сфери, правопорушень – приватне чи цивільне право, кримінальне і поліцейське. Автоматично це можна екстраполювати

і на види юридичної відповідальності (хоча цей термін М. Ранненкампом не використовувався).

Також для дослідників історії права може бути цікавим розгляд науковцем дискусійного питання розмежування неправу цивільного і кримінального. З цього приводу ним було надано огляд різноманітних підходів до вирішення цієї проблеми, особливо німецьких правознавців. Але, на думку М. Ранненкампа, всі вони недостатньо повно відобразили всю складність цього питання. Він запропонував своє бачення цього розмежування, відштовхуючись від взаємозв'язку прав і порушення цих прав, хоча і це не надавало повного розмежування кримінальної і цивільної відповідальності, бо, як визнав автор, право – це явище динамічне і предмет кримінального і цивільного правопорушення може бути спільним: «Різниця між приватними і державними правами також не може слугувати точною межею між неправом кримінальним і цивільним, тому що ця сама різниця піддається змінам; і при цьому майже кожне право може бути предметом неправди кримінальної і цивільної: присвоєння чужої речі може бути неправом кримінальним або приватним, виходячи з способу їх вчинення [4, с. 171].

На думку М. Ранненкампа, намагання криміналістів надати точне визначення поняття «злочин» або визначити системоутворюючий принцип для всіх видів злочинів видалися невдалими або неповними. На відміну від філософського розуміння сутності злочину, практичний підхід виявився більш дієвим в цьому випадку, тому що надав можливість хоча в загальному вигляді, але все ж таки надати визначення терміну «злочин», як дії, що карається по закону, забороненої законом під страхом покарання. І в такому визначенні науковець знайшов недоліки, а саме: для того, щоб дія була визначена злочинною вона повинна бути злочинною сама

по собі. А для того, щоб це встановити, необхідно визначити загальні якості злочинних дій, що є доволі складним процесом. На це впливає ще й той фактор, що поняття «злочин» не є раз і назавжди визначеним, воно змінюється відповідно до того чи іншого історичного періоду, і «історія показує нам, що уявлення про злочинність у найвищому ступені різні і доволі часто протиріччять один одному».

І з таким підходом науковця можливо погодитися в загальному вигляді, бо історична дійсність показує зміни у розумінні як сутності злочинності, так і зміни розуміння такого основного принципу відповідальності, як справедливість.

Проаналізувавши різноманітні підходи до трактування сутності правопорушення – як порушення обов'язку по відношенню до суспільства чи індивіда, як ухилення індивідуальної волі від загальноновизнаної волі, як посягання на чийсь право – М. Ранненкамп зупинився на наступному визначенні: «Кримінальні порушення називаються злочинами, під якими необхідно розуміти дії або недогляди, заборонені правом під страхом покарання» [5, с. 198]. Для розрізнення правопорушення цивільного і кримінального науковець ввів критерій покарання – неправу кримінальну є все те, що підлягає кримінальному переслідуванню і покаранню, неправу приватне – все те, що дає привід для подання позову і приватного стягнення. Як бачимо, таке визначення викликає багато запитань, тому що носить доволі загальний характер і взятий за основу критерій класифікації односторонній, який не відображає повноти цих протиправних дій.

Положення виправляє надання правознавцем пояснення своєї позиції, які є також доволі спірними, але, все ж таки, проясняють позицію М. Ранненкампа:

1. Неправо цивільне складається з дій, що вчиняються під видом права

і під захистом права. Щодо кримінального неправа, то до нього зараховуються порушення прав приватних осіб і суспільства в цілому, що визнаються державою особливо важливими і необхідними для спокійного буття суспільства.

2. Правосуддя по приватним справам задовольняється зовнішньою законністю, не розглядає спонукання правопорушника до протиправних дій, вирішує спір за невідомими зовнішніми даними. Щодо кримінальних злочинів, то вони вчиняються усвідомлено, тому правосуддя приділяє багато уваги особі винуватого і досліджує його понукання і душевний стан.

3. Неправо приватне проявляється головним чином у сфері майнової і тому стягнення направлено переважно на майно. Тільки у виключних випадках призначається особисте затримання винуватого.

4. В результаті кримінальних злочинів порушуються загальносуспільні інтереси, що підточує основи держави, і тому вона зобов'язана переслідувати злочинця навіть без скарг зацікавлених потерпілих окремих осіб або цілого суспільства (за деякими виключеннями).

Щодо неправа поліцейського, то воно складається в більшості випадків з дій, що надають можливість правопорушень, які можуть перерости у злочини, чомусь небезпечні, і тому заборонені. Але, на думку правознавця, «неправо поліцейське з'явилося пізніше і цивільного, і кримінального неправа, і тільки небагато дій мають значення дійсних правопорушень. І, внаслідок того, що тут немає спору про право, ні злої волі винної особи, а явище знаходить свій прояв тільки у недоліку необхідної уваги, недбалості по відношенню до важливих інтересів суспільства, тому поліцейські покарання не мають значення покарання у сенсі кримінального покарання. Воно складається з легких арештів, штрафів, доган, і мають

на меті порушити увагу необережних осіб, примусити їх в подальшому запобігати шкідливих дій, що можуть слугувати приводом для злочину» [4, с. 190].

Заслугує на увагу визначення М. Ранненкампом терміну «покарання». На його думку покарання може використовуватися тільки по відношенню до кримінальних правопорушень, тому що вони зачіпають найважливіші інтереси суспільства і держава повинна захищати як інтереси суспільства, так і інтереси держави, тому що злочин підриває головні підвалини спільного гуртожитку. Також ним було відзначено головний принцип пропорційності покарання і вини. Хоча цей принцип існував ще за часів Стародавнього Риму, Ранненкамп дещо додав до розуміння цього співвідношення, що знайшло свій розвиток і закріплення в подальшому для формування сучасного підходу до жорсткості покарання: покарання повинно бути пропорційно вині, але не в матеріальному сенсі, а в моральному. Чітке встановлення відповідності покарання ступеню винуватості «є справа важка і недосяжна для людського правосуддя; навіть приблизна істина вироку може бути досягнута тільки спільними зусиллями законодавства і суду. Перше визначає норми злочинів і покарань; другий досліджує даний випадок у всій його індивідуальності, як у відношенні до особи злочинця, так і фактів самого злочину, і, за необхідності, збільшує або зменшує покарання у межах, наданих законом» [4, с. 184].

Треба також відзначити деяке протиріччя в розумінні науковцем сутності і призначення покарання. З одного боку визначається, що покарання – це міра страждання злочинця, з іншого боку – це захід, що направлений на виправлення злочинця. Виправлення через страждання носить не юридичний характер, а скоріше релігійний, де закріплено положення, що людина морально зро-

стає у процесі обмежень і страждань.

Тож, треба відзначити деяку розмитість позицій М. Ранненкампа щодо видів юридичної відповідальності, але сутність цивільно-правової і кримінальної відповідальності ним відкрита доволі повно і точно, що створює підвалини для сучасного розуміння цього правового явища.

Інший відомий теоретик та історик права, який трохи пізніше, наприкінці XIX сторіччя, досліджував природу «неправомірних проступків» Ф. Тарановський (якого, умовно, можна віднести до прихильників комплексного підходу до дослідження права, бо в його підходах можна виділити і позиції, що притаманні юридичному позитивізму, так і прояви соціологічної юриспруденції) відзначав, що по відношенню до права кожна особа знаходиться у подвійній ролі: як суб'єкт обов'язку і як суб'єкт домагання. Тобто, в кожному неправомірному проступку проявляється завжди невиконання обов'язку. «Внаслідок двостороннього характеру юридичної норми будь-який неправомірний проступок є не тільки невиконанням обов'язку, але і порушенням чогось суб'єктивного права. Неправомірний проступок суб'єкта обов'язку порушує суб'єктивне право активної сторони юридичного відношення, тому що не надає задоволення правомірному домагання», – відзначав він [6, с. 283]. Виділяючи суб'єктивну та об'єктивну сторони правопорушення Ф. Тарановський розглядав різні реакції на порушення тієї чи іншої сторони. Реакція на суб'єктивну сторону правопорушення міститься у відплаті правопорушнику. Відплата проявляється у поєднанні невігідних наслідків для правопорушника з самим правопорушенням. Це, на думку правознавця, і є санкція. І залежно від виду санкції Ф. Тарановський пропонував розрізняти юридичні норми досконалі, менш досконалі, більш досконалі і недосконалі. Такого поділу не зустрічається ні у одного

науковця, чим є цінним для розуміння підвалин формування сучасних поглядів на види юридичних санкцій. І це надає можливість розуміти види юридичної відповідальності, які наступають в результаті порушення того чи іншого виду санкцій. Що характерно, правознавець так само, як і М. Ранненкампф, не використовує термін юридична відповідальність. Пояснюється це, скоріш за все, іншим баченням місця юридичної відповідальності в процесі реалізації норми права, а саме – це не самостійний елемент процесу реалізації права.

Досконаліми нормами правознавець називав такі, що не можуть бути порушені. Це значить, що дії, які вчиняються всупереч приписам санкції не призводять до результату, на який сподівається порушник. Тобто, санкція цих норм проявляється у визнанні юридичної недійсності дій, що були зроблені в обхід або порушенням норми. Для прикладу надавалися норми, які встановлювали особливий (кріпосний або іпотечний) порядок набуття права земельної власності.

Менш досконаліми називаються ті норми права, при порушенні яких відповідний юридичний ефект досягається, але правопорушник підпадає під покарання. Наприклад, одруження без дозволу керівництва визнається дійсним, але правопорушник зазнає покарання.

Більш досконаліми визначаються норми права, порушення яких не тільки не надає юридичного забезпечення тієї мети, яку переслідує правопорушник, а й тягне за собою покарання правопорушника. Такими нормами визначаються, ті що забороняють крадіжки. Той, хто вкрав, не тільки не набуває права власності на вкрадену річ, а й піддається покаранню.

Норми, які взагалі не мають санкцію у своїй структурі, вважалися Ф. Тарановським недосконаліми. Як раз норми у сучасному розумінні конституційного права науковець

відносить до цього виду норм права, а також норми міжнародного права. Відсутність в них юридичної санкції пояснюється відсутністю вищого органу, який би мав можливість примусово застосовувати до правопорушника невідгідні наслідки. Ці недосконалі норми забезпечуються у своєму виконанні моральною і соціальною санкцією. Що розуміється під цими санкціями? Це непокірність владі, революція, війна, розрив міжнародних відносин [6, с. 287–288].

Тобто, тільки ті норми права, порушення яких тягне за собою покарання, вважаються науковцем найбільш досконалими. І саме такі найбільш досконалі норми відносяться до кримінального права. Зауважуючи, що серед різного роду юридичних санкцій особливе місце належить покаранню, Ф. Тарановський не поділяє санкції за різними галузями права, а виділяє ступінь їх досконалості, а внаслідок цього, не виділяються різні види юридичної відповідальності.

Тож, можна констатувати той факт, що погляди М. Ранненкампа і Ф. Тарановського на природу юридичної відповідальності майже повністю співпадають, за деякими виключеннями. Ф. Тарановський визначає покарання як примусове втручання в сферу правових благ правопорушника. Покарання містить в собі позбавлення як особистих благ, так і майнових: обмеження чи позбавлення дієздатності, позбавлення свободи, смертна кара, конфіскація майна, грошовий штраф. Покарання, яке тягне за собою покарання правопорушника, науковець відносить до злочинів. На відміну від них правопорушення цивільні не підлягають покаранню і тягнуть за собою санкції іншого, не карального характеру, а головним чином, винагороду потерпілого за нанесену шкоду і збитки.

Як бачимо, сучасне розуміння покарання і трактування його змісту розглянутими авторами, різняться між собою. Вони не виділяли різно-

манітні види юридичної відповідальності, бо, на їх думку, зміст терміну «покарання» вміщає в собі позбавлення фізичного і морального характеру і це притаманно тільки покаранню в кримінальному праві. Що стосується інших видів санкцій, то вони направлені на відновлення втрачених благ морального і майнового характеру і не призводять до фізичних страждань-обмежень для правопорушника.

Також необхідно відзначити і той момент, що Ф. Тарановський виділив як особливий вид норми, що регулюють сферу володарювання, відзначивши в структурі таких норм відсутність санкцій і назвавши їх недосконалими (схоже, з деяким жалем).

Подібно до М. Ранненкампа Ф. Тарановський також досліджував питання розмежування правопорушень кримінального і цивільного характеру, і дійшов висновку, що ця межа постійно рухається залежно від рівня розвитку культури і тому майже неможливо надати вичерпне визначення матеріального критерія, в силу якого правопорушення переходить в розряд кримінального і буде обкладатися покаранням.

Для висвітлення різноманітних підходів до трактування сутності юридичної відповідальності прихильниками позитивістської парадигми необхідно звернутися до доробків науковців-прихильників соціологічного напрямку. Найбільш відомим в цьому напрямі автором є М. Гредескул. В своїй праці «Процесуальне право. Лекції» він розглянув порушення права через призму матеріального і процесуального права, відзначаючи, що, якщо за порушення норми передбачається покарання, то цю функцію бере на себе держава. Внаслідок цього, за його думкою, виникають декілька порядків норм права: первинні – це матеріальне право, вторинні – це процесуальне право, третинні – норми, що регулюють відбудову покарання. Така структура

характерна для кримінального права, чого не можна сказати про цивільне, яке представляє з себе «автономне право» приватне. Знову ж таки науковець звертався саме до кримінального права, вважаючи, що саме в цій сфері наявні покарання, в той час, як у цивільному праві відповідальність носить в більшості випадків, майновий характер. Такий розгляд видів норм права витікає з розуміння Н. Гредескулом санкції, як складового елемента норми права. Він вважає, що санкція не співмірна з двома іншими складовими норми права – гіпотезою і диспозицією: «Між тим, як гіпотеза і диспозиція – це, так би мовити, дві половини однієї і тієї ж норми, про санкцію цього сказати не можна. Її потрібно розуміти у сенсі поєднання декількох норм, тобто, в сенсі відношення одних норм до інших...те, що називається санкцією, це власно, окрема норма, що знаходиться у тісному зв'язку з іншою нормою. Як бачимо, санкція – це щось не зовсім співмірне з гіпотезою і диспозицією» [7, с. 268].

Не розглядаючи взагалі юридичну відповідальність, тим не менш правознавець розглядав теоретичні питання порушення права і характеристики особи, яка вчиняє такі дії. Навіть термін «правопорушення» не трактується, а тільки порушення норми права, навіть тільки санкції.

Висновки. Треба відзначити, що наукові доробки представників позитивістської парадигми права в Україні в середині XIX – початку XX сторіччя щодо сутності і видів юридичної відповідальності зробили значний внесок у формування сучасного розуміння цього правового явища.

Незалежно від того, до якого саме напрямку позитивістської школи відносились названі автори – до юридичного чи соціологічного – вони не розглядали юридичну відповідальність, як самостійний інститут права. Юридичну відповідальність розглядали в рамках реалізації права, як логічне

продовження норми права, застосування санкції.

Покарання авторами розглядалось тільки в рамках кримінальної відповідальності, як міру особистих страждань правопорушення, позбавлення визначеної кількості благ. Щодо інших видів юридичної відповідальності, то М. Ранненкамф виділяв кримінальні, цивільні і поліцейські правопорушення (умовно види правопорушень тягнуть за собою визначений вид відповідальності), Ф. Тарановський – кримінальні і цивільні, хоча в іншій праці він додає і політичні правопорушення. Тут потрібно зауважити, що цей поділ надавався відповідно до видів санкцій за критерієм досконалості. М. Гредескул також надає види правопорушень залежно від ступеня досконалості санкції норми, але, при цьому, він ще і розглянув ступінь відповідальності правопорушника – позбавлення блага, страждання, покарання.

Дослідження становлення інституту юридичної відповідальності надає можливість динамічно реагувати на зміни суспільних відносин і розуміння принципу справедливості для збереження суспільної і державної рівноваги.

У статті досліджуються трактовки сутності і видів юридичної відповідальності в наукових доробках правознавців – прихильників позитивістської парадигми в середині XIX – початку XX сторіччя в Україні. Сучасні міркування стосуються важливих аспектів юридичної відповідальності, особливо в контексті її стабільності і динамізму у змінних умовах глобального порушення прав людини, суспільства, держав. Справедливість та юридична відповідальність тісно пов'язані, оскільки остання виступає як інструмент досягнення справедливості у будь-якій правовій системі.

Зміна цивілізаційних засад суспільної свідомості дійсно впливає

на сприйняття і роль юридичної відповідальності. Це відображає необхідність постійного аналізу та адаптації правових норм до сучасних викликів.

Однак, важливо зберігати баланс між стабільністю і динамізмом юридичної відповідальності. Стабільність забезпечує надійність правової системи, а динамізм дозволяє відповідати сучасним умовам правової системи і потребам суспільства.

Проаналізувавши різноманітні підходи до трактування сутності юридичної відповідальності, автор дійшов висновку, що, незалежно від того, до якого юридико-позитивістського напрямку не відносились відомі теоретики та історики права М. Ранненкамф, Ф. Тарановський, М. Гредескул, їх об'єднують деякі спільні положення. По-перше, вони не розглядали юридичну відповідальність як самостійний правовий інститут, що притаманно багатьом галузям права. По-друге, вони вважали, що покарання використовується тільки кримінальному праві, в інших галузях це реалізація санкції, як складової норми права. В-третьє, вони розглядали покарання як міру страждання правопорушника, а інші види юридичної відповідальності – як позбавлення правопорушника соціального блага.

Ключові слова: юридична відповідальність, юридичний позитивізм, позитивізм соціологічного напрямку, покарання, кримінальна відповідальність.

Torop M. Regarding the interpretation of the essence of legal responsibility in the scientific heritage of supporters of the positivist paradigm of the mid – 19th – early 20th centuries in Ukraine

The study of the establishment of the institution of legal responsibility provides an opportunity to

dynamically respond to changes in social relations and to understand the principle of justice for the preservation of social and state balance. The article examines interpretations of the essence and types of legal responsibility in the scientific works of jurists – supporters of the positivist paradigm in the middle of the 19th – early 20th centuries in Ukraine. Modern considerations relate to important aspects of legal responsibility, especially in the context of its stability and dynamism in the changing conditions of global violations of human rights, society, and states. Justice and legal responsibility are closely related, as the latter acts as a tool for achieving justice in any legal system. The change in the civilizational foundations of public consciousness really affects the perception and role of legal responsibility. This reflects the need for constant analysis and adaptation of legal norms to modern challenges. However, it is important to maintain a balance between stability and dynamism of legal responsibility. Stability ensures the reliability of the legal system, and dynamism allows to meet the modern conditions of the legal system and the needs of society. Having analyzed various approaches to the interpretation of the essence of legal responsibility, the author concluded that, regardless of which legal and positivist direction M. Rannenkampf, F. Taranovsky, and M. Gredeskul belonged to, the famous legal theorists and historians, they are united by some common position. First, they did not consider legal responsibility as an independent legal institution, which is inherent in many branches of law. Secondly, they believed that punishment is used only in criminal law, in other areas it is the implementation of a sanction as a component of the legal norm. Thirdly, they viewed punishment as a measure of the offender's suffering,

and other types of legal responsibility as depriving the offender of a social good.

Key words: legal responsibility, legal positivism, sociological positivism, punishment, criminal responsibility.

Література

1. Безклубий І.А., Бобровник С.В., Гриценко І.С. *Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія* : монографія / за заг. ред. І.А. Безклубого. Київ, 2014. 448 с.
2. Бліхар М. *Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України*. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 4(28), С. 161–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuplurn_2020_7_4_26 (дата звернення 16.04.2024 р.)
3. Осауленко А. О. *Нормативна конструкція ретроспективної юридичної відповідальності в публічному праві сучасної України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»* / А. О. Осауленко; Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 18 с.
4. Ранненкамф Н. *Очерки юридической энциклопедии*. Киев, 1868. 316 с.
5. Ранненкамф Н. *Юридическая энциклопедия*. Изд-е четвертое. Киев, 1913. 294 с.
6. Тарановский Ф.В. *Учебник энциклопедии права*. Типография К. Матиссена. 1917. 534 с.
7. Гредескул Н. А. *Общая теория права. Лекции, читанные в С. Петербургском Политехническом Институте на первом курсе Экономического отделения в 1908–09 году*. Санкт-Петербург: Литогр. И. Трофимова, 1909. 317 с.